

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2024.23.1.119-135>

Publicistické žánre v biblioterapii

Publicistics Genres in Bibliotherapy

Kvetoslava Kotrbová

Abstract

Some journalistic genres can be successfully used as a part of the therapeutic pedagogically oriented bibliotherapy. The paper deals with the specifics of their use at the beginning, during and at the end of the therapy process. It contains recommendations on how a therapeutic pedagogue or other professional with the therapeutic qualification can effectively apply journalistic genres as an element supporting the formation and strengthening of new competencies in children, pupils or students who face special developmental challenges. As well for other pedagogues how they can effectively cooperate with the help of experts for therapy in solving of developmental tasks of such children. A special part of the contribution is dedicated to the latest challenge of helping with the correct interpretation and evaluation of information provided by the media, which increasingly needs to be nowadays addressed as part of the therapeutic pedagogical care of children and adolescents.

Keywords: Publicistics genres. Bibliotherapy. Therapeutic pedagogy. Recommended procedures.

Úvod

Pre napísanie tohto príspevku bola východisková niekoľkoročná osobná skúsenosť z tvorby stredoškolských a vysokoškolských časopisov, ako aj neskoršia časopisecká redakčná práca v odborných časopisoch pre dospelých v spojení s ďalším nadväzujúcim štúdiom. Bolo dôležité vedieť, ako sa píše jednotlivé príspevky, či už išlo o správy, reportáže, komentáre alebo ankety; ale aj ako sa plánuje a zostavuje celý časopis, ako sa vyberajú a spracúvajú jednotlivé príspevky, obrázky a fotografie a spájajú do jedného kompaktného celku; a tiež ako sa tvoria titulky aby upútali, naznačili obsah, alebo vystihovali hlavné posolstvo článku, ktoré sa má prostredníctvom príspevku čitateľom odovzdať a podobne. Vždy bolo dôležité dotknúť sa obsahom záujmu čitateľa a možno pri menej populárnych, ale dôležitých témach ako ich - s ohľadom na čitateľa - podať v atraktívnej podobe.

Nebyť tejto osobnej skúsenosti a následného vysokoškolského štúdia biblioterapie v rámci študijného programu liečebná pedagogika a ďalšieho sústavného vzdelávania, pravdepodobne by tento príspevok o žurnalistických žánroch v spojení s biblioterapiou nikdy nevznikol. Elektronické technické prostriedky na vytvorenie média, ktoré v tom čase neboli tak voľne dostupné ako je tomu dnes, otvárajú nové možnosti aj v rámci terapie. Verím, že okrem toho, že príspevok prinesie užitočné informácie k problematike, prinesie rovnako aj možnosť – najmä pre študentov liečebnej pedagogiky – sa z neho učiť. Na tento účel je príspevok skoncipovaný tak, aby bol nielen vnútorne obsahovo odborne zaujímavý, ale aj formálne členený tak, aby uľahčoval učenie.

Príspevok vznikol pre biblioterapeutov (najmä liečebných pedagógov, psychológov a ďalších odborníkov s príslušným terapeutickým vzdelaním), ktorí sa zaoberajú terapeuticko-výchovnou pomocou deťom a dospelým. Je tiež určený pre študentov liečebnej pedagogiky a ďalších pomáhajúcich profesií, ktorí sa na výkon príslušnej profesie ešte len pripravujú. Je tiež vhodný pre učiteľov a vychovávateľov, ktorí týmto budúcim kolegom poskytujú súčinnosť pri ukotvovaní a posilňovaní novo nadobudnutých zručností a kompetencií utvorených vďaka terapii alebo terapeutickej výchove.

Publicistické žánre ako súčasť vecnej literatúry

Publicistické žánre patria do vecnej literatúry, pretože ich primárnym cieľom je uchovávanie a sprostredkovanie vecných informácií.

Spravodajské publicistické žánre (správa, oznámenie, referát, interview, komuniké, inzerát, reklama, rozšírená správa, report, atď.) prinášajú nové informácie o tom, čo, kto, kde, kedy prípadne ako a prečo sa stalo alebo stane. Tým, že sú sústredené len na fakty a vecné sprostredkovanie informácie, vyznačujú sa určitou stereotypnosťou. V porovnaní s tým *analytické žánre publicistického štýlu* (vysvetľujúce/hodnotiace, pátrajúce po súvislostiach, príčinách a dôsledkoch javov a informácií = fakty sa analyzujú), umožňujú aj formulovanie postojov k aktuálnym udalostiam alebo problémom. Patria sem napríklad úvodník, komentár, editoriál, recenzia, posudok, polemika, kritika, debata, riadená diskusia, blog, karikatúra, novinárska anketa.

Publicistický štýl, ktorý sa uplatňuje v mediálnej komunikačnej sfére (tlač, rozhlas, televízia, internetová komunikácia), **má dve hlavné funkcie – informačnú a presvedčovaciu** (otvorene alebo skryto) s cieľom informovať, ovplyvňovať prípadne získať adresáta - teda určitým spôsobom aj formovať/vychovávať - širšiu verejnosť. A tu sme už veľmi blízko, aj keď nepriamo, pedagogike. Média – či sa nám to páči alebo nie, taktiež vychovávajú. A, ako uvádza Kesselová (n. d.) na oživenie a **posilnenie vplyvu** poskytovanej informácie **na verejnosť** sa v publicistike často uplatňujú aj umelecké jazykové prostriedky (ako napr. metafory, symboly), ktoré sa prelínajú

s faktografickými informáciami. Beletrizované publicistické žánre, ako napríklad *a) fejtónové* (vtipné rozprávacie) *a) reportážne* (opisovacie) ktoré okrem informačnej **plnia aj estetickú komunikačnú funkciu**, smerujú viac k rôznorodosti, štýlovej individualizácii a originalnosti.

V súvislosti s našou témou liečebnopedagogicky orientovanej biblioterapie sú z publicistických žánrov zaujímavé najmä **správa**, ktorú sme stručne charakterizovali vyššie a **reportáž**. Reportáž je vlastne kombinácia rozšírenej správy s prvkami beletrizovaného opisu deja. Autor sa v nej autenticky vyjadruje o nejakom zážitku alebo udalosti, ktorej sa osobne zúčastnil. **Popisuje ju z pozície reportéra ako pozorovateľa situácie alebo rozprávača**. Avšak patria sem aj písomné, ale aj hovorené televízne, filmovo alebo rozhlasovo spracované dokumenty ako sú kronika, portrét, medailón, atď.

Medzinárodné odporúčania k biblioterapii

V liečebno-pedagogicky orientovanej biblioterapii, pri ktorej uplatňovaní *sa v praxi snúbi pedagogika s terapiou* na účel podpory zdravého vývinu, zvládania aktuálnych život zaťažujúcich situácií ako vývinových výziev jednotlivca, páru, rodiny, skupiny alebo komunity vo všeobecnosti pripúšťame, že *v závislosti od príslušných terapeuticko-výchovných cieľov* možno okrem **umeleckej literatúry** s terapeuticko-výchovným zámerom uplatniť aj žánre **vecnej literatúry**. Dôležité je však vedieť kedy, ktoré a ako najlepšie.

Najdôkladnejšie boli zatiaľ pravdepodobne preskúmané biblioterapeutické prístupy k liečbe depresí pomocou svojpomocných kníh ako žánru vecnej literatúry. K svojpomocným knihám edukatívneho charakteru, ktorým sme sa venovali v predchádzajúcom príspevku (Kotrbová, 2022b), bol napríklad prijatý **odporúčaný štandard NICE** (National Institute for Health and Care Excellence). Ide o medzinárodne uznávanú organizáciu zaoberajúcu sa indikátormi kvality a odporúčanými postupmi na zabezpečenie bezpečnosti a kvalitnej úrovne poskytovanej zdravotnej starostlivosti a ochrany a podpory zdravia so sídlom vo Veľkej Británii. Medzinárodný štandard, ktorý bol publikovaný 29. júna 2022 a zaoberá sa liečbou a manažmentom depresí **uvádza**, že u osôb vo veku nad 18 rokov je pri ľahších formách depresie terapeutom sprevádzané použitie svojpomocných kníh vhodné zaradiť na začiatku procesu terapie, zatiaľ čo pri ťažších formách depresí až na jeho konci (NICE, 2022).

Uvedená informácia je iste zaujímavá v kontexte posledného vývoja celospoločenskej situácie, z ktorej vieme, že depresie a iné obdobné psychické poruchy zdravia už zďaleka nie sú iba problémom dospelých. Napríklad z Medzinárodnej štúdie o zdraví a so zdravím súvisiacim správaní 11, 13 a 15-ročných školákov Svetovej zdravotníckej organizácie (Health School Behaviour in School Aged Children – HBSC), ktorá zahŕňa aj celonárodné dáta o zdravotnom uvedomení a správaní slovenských školákov, vyplynuli

závažné rezervy v oblasti psychohygieny v celkovej zdravotnej gramotnosti našej mládeže (Madarasová Gecková, 2019).

Bolo by preto vítané, keby bol v krátkom čase vypracovaný a sprístupnený podobný medzinárodný medicínsko-psychologicko-edukačný štandard aj pre prácu s deťmi a mladistvými.

Špecifiká uplatnenia publicistických žánrov v biblioterapii

Počas biblioterapie je väčšinou potrebné terapeuticky viac venovať pocitovej a duševnej stránke bytia jednotlivca, ktorá mohla byť dovtedy opomínaná a nedostupná jeho vnímaniu a bežnému zaužívanému spôsobu prežívania konkrétnej situácie a týmto spôsobom modelovať terapeutické intervencie, na čo vynikajúco slúži krásna literatúra.

Kedykoľvek počas terapie sa však môže stať, že je potrebné napomôcť situáciu štrukturovať, zmierniť emočné napätie, zabezpečiť odstup od situácie a tak sprostredkovať iný náhľad, z hovoreného alebo písaného vybrať a zvýrazniť len to, čo je podstatné a na to sú vhodné práve vyššie popísané prístupy **z rozprávania alebo popisovania situácie alebo problému v 3. osobe jednotného čísla – pozícia pozorovateľa/rozprávača alebo reportéra**, ktorá je tak charakteristická práve pre publicistické spravodajské, analytické aj beletristické publicistické literárne žánre.

Uplatnenie tejto stratégie rozprávania alebo písania o udalosti počas biblioterapie uľahčuje odsunutie zaťažujúcich obsahov do minulosti a napomáha otvorenie sa novému uhlu pohľadu, novej vízii a možnostiam fungovania v najbližšej prítomnosti. Dalo by sa povedať, že o uplatnení publicistických žánrov v biblioterapii, keďže patria do vecnej literatúry, platí analogicky to isté, ako o uplatnení svojpomocných kníh, avšak, je tu určitý rozdiel, na ktorý je potrebné pamätať a podrobnejšie ho osvetľujeme nižšie.

Špecifiká uplatnenia publicistických žánrov NA ZAČIATKU TERAPIE – pomôcka na formulovanie terapeutického kontraktu a cieľov

Faktografické uchopenie a lepšie porozumenie vlastnému problému napríklad prostredníctvom krátkej správy môže byť nápomocné *na začiatku terapie*, ak osoba potrebuje orientáciu vo vlastnej životnej situácii prostredníctvom samou sebou fakticky, stručne, hutne a čo najvýstižnejšie formulovaných slovných alebo vetných informácií. Iste netreba dodávať, že „správa“ o tom „čo?, kto?, kde?, kedy?, ako? a prečo?“ klient ako jednotlivec zažil a prečo prichádza do terapie, alebo o tom „čo?, kto?, kde?, kedy? ako? a prečo?“ by rád v rámci nadchádzajúcej terapie absolvoval sa neuverejšuje, resp. „zverejšuje“ sa iba tak, že si ju klient prečíta v duchu alebo nahlas sám pre seba alebo terapeutovi na účely lepšieho pochopenia vlastnej životnej situácie, vývinovej výzvy alebo problému a formulácie terapeutického

kontraktu. Či už vo vzťahu k jednotlivým stretnutiam alebo celému psychoedukačnému alebo liečebno-výchovnému programu, ktorý by mal nasledovať.

Takéto jasné, stručné a výstižne zhrnuté formulovanie faktov môže byť tiež nápomocné ľahšiemu formulovaniu *terapeutických cieľov a očakávaných výsledkov terapie* ako východiska pre to, na čom budú klient a terapeut ďalej počas plánovaných výchovno-terapeutických stretnutí alebo výchovno-terapeutického programu spoločne pracovať.

Predpokladá to určitú zručnosť na strane klienta s tvorbou hovorených alebo písaných správ, ktorej však možno klienta počas terapie taktiež naučiť. Je preto vhodné si zistiť, či klient má s písaním správ vôbec nejaké skúsenosti, aby takémuto zadaniu porozumel a mohol ho hravou formou realizovať. Obdobne to vyžaduje aj zručnosť na strane terapeuta vedieť takýto prvok vhodne zakomponovať do prebiehajúceho rozhovoru na prvom alebo niektorom z úvodných stretnutí. Väčšinou je vhodné klienta nechať voľne porozprávať s čím do terapie prichádza a zhrnuté faktografické spracovanie cieľov a očakávaných výsledkov terapie, na ktorých budú klient a terapeut spoločne pracovať, v rozhovore identifikovať a stručne zaznamenať spoločne.

Špecifiká uplatnenia publicistických žánrov V PRIEBEHU TERAPIE *– odpútanie od emočne zaťažujúcich obsahov*

Inou situáciou je však zhrnutie problému do podoby vytvorenia vypovedanej alebo napísanej „správy“ (ktorá odpovedá na základné informačné spravodajské otázky čo?, kto?, kde?, kedy?, prípadne ako? a prečo?), ktoré možno ponúknuť kedykoľvek počas terapie a to hlavne vtedy, keď je potrebné situáciu prerámcovať alebo preštrukturovať pre prípadné prílišné emočné zaplavenie klienta, ktoré sa manifestuje - ale pre klienta je neproduktívne. Najmä vtedy, keď sa klient sa akoby „točí v kruhu tej istej témy“, ktorú opakovane preanalyzuje znova a znova bez potrebného vhľadu, porozumenia a nachádzania východiska, ktoré by prinieslo úľavu alebo riešenie. Terapeut vtedy môže ponúknuť zmenu stratégie analyzovania aj v podobe zmeny stratégie ústneho alebo písomného spracovania témy a tým napomôcť určitej korekcii a zmene náhľadu aj prostredníctvom spravodajského žánru, ak je to potrebné (Pennebacker, 2013, s. 14).

Dnes už sú v terapeutickej odbornej komunite všeobecne známe a aj používané rôzne techniky „odloženia“ emočne zaplavujúceho alebo traumatického zážitku, ktorý sa jedincovi udial v minulosti - ale stále negatívne zasahuje do prítomnosti - do minulosti kam patrí a tým oslabenia jeho negatívneho emočného náboja a vplyvu na prítomnosť. Patrí sem napríklad imaginatívne navodená predstava odloženia daného zážitku na filmové plátno a „prehratia filmu“ v obrátenej sekvencii, teda nie ako osoba udalosť obvykle prežíva – od začiatku po koniec – ale od konca po začiatok. Pomáha to nielen zmeniť/oslabiť prílišný emočný náboj, ale tiež otvára

priestor pre vybudovanie nových zvládacích stratégií (viď napríklad Levine, Fredericková, 2002; Rothschild, 2007; PPP, 2008; Weiss, 2016).

Podobne vyššie citovaní autori odporúčajú na „odloženie“ zaplavujúceho zážitku navodenie predstavy odkladania zážitku na vagón/-ny vlaku, ktorí odchádza do minulosti, alebo odkladanie na práve okolo na nebi plávajúce oblaky, ktoré sa v predstave „odošlú s prosbou na vyriešenie“ do neba; u detí sa potom opäť imaginatívne skryjú do na to vyčlenenej (reálnej) krabičky alebo inej hračky s tým, že k problému alebo situácii je možné sa po oddýchnutí vrátiť a pokúsiť sa ho vyriešiť, ak to ešte bude potrebné (Weiss, 2016).

Existujú rôzne ďalšie techniky externalizácie zaťažujúcej situácie alebo emočne zaplavujúceho problému. V biblioterapii je známa možnosť bezpečnej externalizácie problému prostredníctvom jej premietnutia do hlavnej postavy práve čítaného, počúvaného, rozprávaného alebo písaného príbehu. Ich podstatou je popisovanie situácie alebo problému *z perspektívy 3. osoby jednotného čísla, ktoré je tak typické pre spravodajské žánre na zabezpečenie faktografickosti a objektivity poskytovaných informácií alebo pre literárne postavy rozprávačov v príbehoch*, ktorí sprevádzajú poslucháča alebo diváka dejom, či už ide o napísané, rozprávané alebo sfilmované literárne diela. Externalizácia umožňuje projektovať a vyslovovať svoje názory a pocity bezpečným spôsobom cez rozprávača alebo inú postavu z príbehu (Valešová Malecová, 2019, 2020).

Osoba popisuje svoju situáciu s odstupom. Z iného uhla pohľadu ako doposiaľ. Stáva sa z nej akoby nezainteresovaný reportér alebo pozorovateľ/rozprávač, ktorý podáva správu, čo sa udialo alebo deje. Popisovanie situácie alebo problému *z perspektívy 3. osoby jednotného čísla* je tiež vhodné použiť, keď je potrebné napomôcť vytvoreniu nového uhla pohľadu, pretože iné postupy či už čítanie, ďalej písanie v 1. osobe jednotného čísla – podrobnejšie pozrite v príspevku *Terapeutický denník v biblioterapii* (Kotrbová, Majzlanová, 2021) alebo písanie alebo čítanie textu vyjadreného v 2. osobe jednotného čísla – podrobnejšie pozrite v príspevku *Terapeutické listy v biblioterapii* (Kotrbová, 2022a) nestačia, alebo nenapomáhajú nachádzaniu východiska. Vtedy sa odporúča, ak ich klient ešte neovláda alebo si ich nie je vedomý, oboznámiť ho s tým, ako sa používajú jednotlivé spravodajské a analytické publicistické žánre (najmä správa a reportáž) a povzbudiť klienta, aby sa ich pokúsil použiť aj pri spracúvaní vlastnej osobnej skúsenosti.

Podobne ako čítanie príbehu o hrdinovi, ktorý rieši obdobný problém ako klient/čitateľ, rozprávanie o probléme alebo situácii alebo jej opis *z perspektívy 3. osoby jednotného čísla (pozícia nezainteresovaného pozorovateľa)* uľahčuje proces **externalizácie problému**, ktorý osobu oslobodzuje od doposiaľ zaužívaných stratégií a vzorcov správania, čím sa utvára priestor pre nachádzanie a uplatnenie nových modelov prežívania a správania.

Špecifická uplatnenia publicistických žánrov NA KONCI TERAPIE
– zdieľanie skúseností

Na základe utvoreného terapeutického vzťahu dôvery počas terapie jednotlivec prekračuje svoj intímny osobný priestor súkromného prežívania zdieľaním zážitkov s terapeutom, niekedy v terapeutickú skupinu, celkom prirodzene aj v rodine alebo inej prirodzenej komunite.

Antropologička Sandra Epstein, autorka environmentálneho seba-rozvojového vzdelávacieho programu *Araretama* ako aj publikácie k tejto téme *Kľúč k stracenej evolúci – jak spolutvářet život* (Floara Emotion, 2019) napríklad počas ňou vedených seminárov pre dospelých zdieľala skúsenosť s dlhoročnou tradíciou domorodcov Atlantského pralesa v Južnej Amerike. Podľa tisícročia starej zdieľanej tradície, ak sa niekto niečo dôležité nové v danej prírodnej komunite naučí, vystúpi na horu a oznámi to ostatným členom komunity nachádzajúcim sa v bližšom alebo vzdialenejšom okolí pomocou zvuku dohodnutého hudobného nástroja, ktorý sa rozlieha do ďaleka po okolí. Zdieľa sa tak informácia ako aj pozitívna emócia o radoch z naučeného a ostatní členovia komunity na túto informáciu reagujú spätnou odozvou. Vďaka tomu sa aj ďalší členovia komunity dokážu spoločne tešiť z úspechu jedného z jej členov.

Súčasná médiá sú modernizovanou formou takéhoto informačne zdieľaného verejného priestoru, ktorý môže byť v prospech vývoja jednotlivca ako aj celej spoločnosti. Že sa tomu aktuálne bohužiaľ deje možno inak, popisujeme na základe reprezentatívnej skúsenosti jednej z terapeutiek, popisujeme ďalej v tomto článku.

Vráťme sa však ešte k individuálnej starostlivosti a významu publicistických žánrov v rámci regulárnej individuálnej alebo skupinovej terapeutickú výchovy, *na konci* – dúfajme, veríme a prajeme – *úspešnej terapie*, môžu terapeuti a pedagógovia svojou prítomnosťou a sprevádzaním klienta poskytovať možnosť aj touto – mediálnou - cestou **posilniť upevňovanie čerstvo sformovaného nového uhla pohľadu, spôsobu prežívania alebo modelu správania a novo nadobudnutých kompetencií.**

Zapojením racionálnej a postojovej zložky osobnosti **v podobe zdieľania** vlastných úspechov, pokrokov a zistení klienta ako aj úspešných stratégií zvládania *nielen v podobe diskusie počas terapie napríklad na konci individuálnych alebo skupinových stretnutí*, ale aj v podobe ich spracovania do vhodnej formy určenej pre verejnosť na informovanie, inšpiráciu alebo povzbudenie k nasledovaniu pozitívneho príkladu, ktorý vyplynul z konkrétnej osobnej skúsenosti alebo príkladu dobrej praxe nadobudnutého počas terapie.

Ako sme už spomenuli vyššie pri popise základov publicistickej teórie a praxe, je možné si vybrať z viacerých možností – od písomnej formy čisto strohého faktického spracovania cez hovorené žánre (rozhlasové vysielanie, podcasty), ktoré zase viac pôsobia na emocionálnu a motivačnú zložku čitateľa alebo poslucháča, až po on-line prezentácie na internetových weboch

a krátke filmové reportáže pôsobiace na diváka a zahŕňajúce aj vizuálne spracovanie podávanej témy a skúsenosti.

Terapeut klientovi pomáha s citlivým výberom príslušného žánru, formulovaním a spracovaním informácie tak, aby zdieľanie informácií v danej podobe dávalo zmysel a napomáhalo uvedomovaniu si úspechu a ukotvovaniu novej životnej reality *v prvom rade najskôr klientovi*.

Posilňovanie schopnosti zdieľať a verejne reprodukovať informácie o vlastnom úspechu napomáha prehlbeniu uvedomenia, že sa to (rozumej zvládnutie problému/vývinovej výzvy, atď.) **skutočne podarilo, otvára možnosti k prežívaniu a prehlbovaniu pocitu radosti dieťaťa** alebo klienta z toho, že sa niečo nové zmysluplné naučil, v ukotvovaní a udržiavaní tohto poznania a novo vytvorených kompetencií s potenciálom povzbudzovania repetície novo sformovaného radostnejšieho a šťastnejšieho prežívania a správania aj v ďalšom nasledujúcom období života prípadne u nasledovníkov.

Takéto rozprávanie alebo písanie o niečom úspešne novo naučenom predstavuje **posilňovanie obohacujúcich obsahov ako akési ich „opakované zhmotnenie“**, čo by sa dalo prirovnávať k „**písaniu z prebytku**“, ako o nich píše autorka Rainwater (1993, s. 97), ale aj dobre známej odporúčanej téze opakovania naučeného v pedagogike - pre čo najlepšie zapamätanie ale aj o najlepšie uplatnenie naučeného v bežnom živote. Ide tiež o dôležité štruktúrované spracovanie nového, čo sa deje aktuálne „tu a teraz“ v novo zhmotnenej podobe.

Pri tvorbe príspevku určeného na zdieľanie osobnej skúsenosti klienta z novo naučeného vďaka terapii určenej mimo prostredia terapie je v komunikácii s klientom vhodné zdôrazňovať, že toto zdieľanie je dôležité najmä preto, že jeho úspešný osobný príklad zvládnutia môže inšpirovať a motivovať v nasledovaní niekoho ďalšieho, ktorý je možno v podobnej situácii a možno len na začiatku svojej cesty premeny. Tiež by malo poskytovať dôležitú nádej, že skutočne je možné sa to naučiť. Mali by byť vybrané také argumenty, fakty, zážitky alebo udalosti a mali by byť podávané tak, aby mohli byť užitočné, inšpirujúce, motivujúce, posilňujúce, **hodné napodobňovania alebo nasledovania** a napodobňovania úspešného pozitívneho príkladu aj pre niekoho ďalšieho. Ešte nespracované obsahy alebo zážitky majú priestor v terapii.

Terapeut môže byť počas procesu rozhodovania o zdieľaní nápomocný nielen v odporúčaní a sprostredkovaní *vhodnej cieľovej skupiny* čitateľov, poslucháčov alebo divákov (dnes už aj vrátane on-line vysielania) zdieľaného príspevku, ale s pomocou ostatných pedagogických zamestnancov v škole (alebo inými odborníkmi, pokiaľ ide o liečebnopedagogickú starostlivosť o dospelých), aj pri odporúčaní alebo vyhľadani *vhodného komunikačného média* tak, aby zdieľanie informácií prostredníctvom médií bolo obojstranne bezpečné a obohacujúce. Veľký význam môže mať napríklad zdieľanie príspevku v lokálnych (školský časopis, školský rozhlas, webová stránka školy a podobne), pretože zachytí príslušnú cieľovú skupinu, v ktorej je

najvyššia pravdepodobnosť, že sa vyskytujú osoby, ktoré potrebujú práve takú informáciu alebo pomoc a pre ktoré teda môže byť poskytnutá informácia životne dôležitá.

Odborník facilituje, sprevádza a prispôsobuje proces písania/publicistického spracovania vďaka terapii naučeného prostredníctvom vybraného publicistického žánru v príspevku určenom pre verejnosť a zároveň jeho tvorbu prispôsobuje špecifickým klientovým potrebám. Tvorivé spracovanie príspevku môže zahŕňať aj umelecké aktivity ako je výtvarné, tanečné alebo hudobné spracovanie zdieľaného zážitku, pričom možno použiť jednu alebo viacero aktivít. Klient by mal aj týmto obdobím prejsť **s podporou osoby, ktorej dôveruje**, najlepšie na základe a v rámci terapeutického vzťahu dôvery a srdečnosti, ktorý medzi klientom a terapeutom vznikol v predchádzajúcom období.

Terapeut v spolupráci s ostatnými kolegami/pedagógmi v škole vytvára situáciu priaznivú na verejné zdieľanie zážitku prostredníctvom médií, ale aj na zvládnutie prípadných odoziev verejnosti, ktoré možno prirodzene očakávať. Dynamické zmeny v spoločnosti prinášajú so sebou nápor na učiteľa i na žiaka a je preto potrebné byť pripravení aj na rôzne reakcie, ktoré môžu byť novou výzvou a zároveň zdrojom ďalšieho nového poznania a poznávania.

Súčinnosť pedagógov a ďalších členov školského podporného tímu a kvalitná mediálna výchova ako dôležitá prevencia

Aj pedagóg bez terapeutického vzdelania môže uvedené postupy a prvky podporujúce zdieľanie úspešne naučeného vo verejnom priestore zakomponovať do ním vedeného výchovno-vzdelávacieho procesu, ak má zámer podpory rozvoja príslušných vedomostí, zručností a postojov detí, žiakov alebo mladistvých. Je však dôležité si uvedomiť, že v oblasti riešenia aktuálne sa vyskytujúcich zaťažujúcich životných situácií a problémov detí a žiakov, pedagóg bez terapeutického vzdelania môže len účinne preventívne spolupôsobiť. Napríklad, aby sa problém konkrétneho dieťaťa ďalej zbytočne neprehlboval, alebo aby sa úspešne posilnili zručnosti a postoje dieťaťa nadobudnuté vďaka podpornej terapii poskytnutej odborným pracovníkom.

Môže to napríklad urobiť tak, že si situáciu alebo problém dieťaťa včas všimne a signalizuje ho kolegom s príslušným terapeutickým vzdelaním a v spolupráci s nimi a s ich podporou zakomponuje ich odporúčania do ním vedeného výchovno-vzdelávacieho procesu. Tiež výberom vhodných výchovno-vzdelávacích aktivít počas bežného vyučovania v škole môže vhodne nepriamo posilňovať úspech dosiahnutý v terapii.

Je preto dôležité, aby príslušných odborníkov s terapeutickým vzdelaním a ďalšie podporné osoby mal v prostredí školy alebo školského zariadenia k dispozícii - napríklad ako členov podporného tímu školy alebo ako odborníkov z externého prostredia vždy vtedy, keď ich potrebuje a aby mu mohli byť nápomocní, aby ich odporúčania a rady mohol v záujme svojich

žiakov vo svojej práci čo najlepšie uplatniť. Vodičková, Mitašíková, Slavíčková (2023) v tejto súvislosti uvádzajú, že v rámci inkluzívneho výchovno-vzdelávacieho procesu **u každého dieťaťa/žiaka** – nielen tých so zvýšenou potrebou podpory – sú kľúčové nasledujúce podporné faktory: identifikovanie vnútorných zdrojov samotného dieťaťa/žiaka, vnímavý prístup učiteľov, spoluprácu s rodičmi/zákonnými zástupcami a vytváranie celkovej inkluzívnej klímy na škole.

Na druhej strane sa tu však v súvislosti s prevenciou a podporou a rozvojom duševného zdravia mladej generácie čoraz viac do popredia dostáva aj otázka významu kvalitnej mediálnej výchovy a prípravy budúcich mediálnych pracovníkov, ktorí vplývajú hromadne na verejnosť od najútlejšieho veku.

Podľa skúseností z praxe liečebnej pedagogičky a psychoterapeutky PaedDr. Jany Špánikovej, PhD., ktoré zdieľala vďaka neštruktúrovanému interview z ňou realizovaných terapeutických pedagogických stretnutí a programov v poslednom období s klientami rôzneho veku (2023): „Informácie z médií sa stávajú čoraz dôležitým socializačným faktorom. Majú výrazný vplyv na správanie jedinca a spoločnosti, na utváranie životného štýlu a na kvalitu života vôbec, čo sa aktuálne čoraz výraznejšie manifestuje aj počas terapií po období fyzickej sociálnej izolácie (2 roky) u celej jednej generácie detí školského veku, ktorá nastala pre celospoločenské opatrenia na prevenciu ochorenia Covid-19.“

Ako dr. Špániková v spomínanom interview uvádza ďalej „aj toto sú zranenia, ktoré je aktuálne potrebné v rámci terapie ošetriť.“ Detom dnes nerobí problém obsluha počítača a využívanie digitálnych technológií. Primerane k veku a ich schopnostiam sú bystré a technicky zdatné a tieto ich technické schopnosti často prevyšujú schopnosti ich blízkych dospelých v tejto oblasti. Popri školskej výuke, reflektovaní a zapájaní sa do rozhovorov doma, sú pre nich internet, sociálne siete aj knihy, v súčasnosti už viac elektronické, dôležitými zdrojmi informácií.

Uvádza, že táto realita vývoja spoločnosti deti sprevádza na ich osobnej ceste a vedie k včasnej virtuálnej dospelosti, či náhradnej socializácii. Na druhej strane to podľa nej nie je až taká výhoda, pretože mnohým získaným informáciám oni sami ešte nerozumejú a zvyčajne nedokážu posúdiť ani predvídať vplyv a dôsledky využívania médií. Naše deti sa priskoro stávajú súčasťou „veľkého“ mediálneho sveta a preto by sme ich mali prakticky od útleho detstva premyslene pripravovať na vstup do tohto teritória.

Informácie, ktoré sú médiami ponúkané, majú rôznorodý charakter, preferujú rôzne názory, hodnoty a ako uvádza ďalej, často v sebe ukrývajú manipulatívne zámery, ktorým deti ešte prirodzene nemôžu rozumieť. Správne vyhodnotenie týchto informácií z hľadiska zámeru ich vzniku (informovať, presvedčiť, manipulovať, zabávať) a z hľadiska ich vzťahu k realite (vecná správnosť, logická argumentačná skladba, hodnotová platnosť) vyžadujú značnú prípravu.

Kto však pripravuje naše deti v tomto smere?, kladie otázku dr. Špániková. Rodičia sa často spoliehajú na školu. Učitelia predpokladajú, že rodičia sa s deťmi o tejto problematike rozprávajú doma. Pred pedagogickými a inými pomáhajúcimi profesiami však na druhej strane stojí aktuálne výzva ako všetko toto dianie v spoločnosti a vo svete, ktoré život prináša, ako ho deťom vysvetliť, pomôcť vybrať z možností a ako voliť interpretácie udalostí z množstva možností, ktoré sú prostredníctvom médií ponúkané. Premeny našej spoločnosti v jej ekonomických, kultúrnych a ďalších rozmeroch života človeka sa premietajú do terapie rovnako, ako ovplyvňujú formy vzťahov v rodine, v školskej výchove a vzdelávaní.

K tomuto uvedme, že dnes už existuje množstvo kvalitných učebných pomôcok – pracovných listov, metodických materiálov a námetov pre učiteľov na 1. a 2. stupni základných škôl a na stredných školách, ktoré majú učitelia k dispozícii a pomocou ktorých môžu deti a mladistvých učiť postojom, vedomostiam a zručnostiam, orientácii a kritickému mysleniu vo vzťahu k médiám. Jednak ako ich spotrebiteľov, ale aj ako ich potenciálnych tvorcov.

Okrem východiskového Štátneho vzdelávacieho programu pre tému Mediálna výchova autorky Adamcovej (ŠPÚ, n. d.) dostupného na internetovej stránke Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR, spomeňme ešte publikáciu autorov Mičienka, M., Jiráček, J. a kol. *Základy mediální výchovy* (2007) alebo edičný rad *Mediálna výchova – praktické námety pre výuku na 1. a 2. stupni ZŠ* vydavateľstva Raabe z edície Dobrá škola (Strculová a kol., 2011, Kašová a kol., 2011), ktoré učiteľom pomáhajú pripraviť jednotlivé vzdelávacie jednotky tak, aby boli pre deti nielen poučné, ale aj zábavné.

Oproti voľakedajším možnostiam niekdajšej klasickej sadzby a typografii/ofsetovej tlače, je dnes okrem bežne dostupných informačno-komunikačných technológií dostupná aj počítačová sadzba a grafika (DTP), ktoré ponúkajú ešte širšie možnosti tvorivého spracovania v rámci realizovaného výchovno-vzdelávacieho procesu. Okrem tvorby novín, školských časopisov a rozhlasových vysielaní, môžu dnes pod vedením učiteľa možnosť oboznamovať sa a pracovať s on-line publicistickými formami a žánrami. A podobne - v porovnaní s pôvodnými možnosťami - možno deti učiť mediálnym zručnostiam nielen počas voľnočasových mimoškolských vzdelávacích aktivít, ale aj prierezovo v rámci bežného vyučovania. O to dôležitejšie dnes je ich učiť citlivo vyberať, čo sa môže a má vo verejnom masmediálnom priestore komunikovať, akým spôsobom, a čo radšej nie.

Vzhľadom na vyššie uvedené údaje o zdravotnom uvedomení a kondícii našich detí a popísané presahy manifestujúce sa počas vedených terapií, možno nastal čas - v záujme prevencie a podpory duševného zdravia ďalších generácií - posilniť postavenie predmetu mediálna výchova ako jedného z povinne voliteľných predmetov na školách v najbližšom období, s dôrazom na vysvetľovanie, orientáciu, kritický výber zo širokého portfólia možností ako aj etiku predkladaných informácií.

Záver

Medzi deťmi, ktoré sa vyskytujú v škole alebo v školskom zariadení sa bežne vyskytujú aj deti, ktoré sa ocitli v sťaženej životnej situácii (Horňáková, 2019), či už zo zdravotných alebo sociálnych dôvodov. Zdravotne alebo sociálne ohrozené, choré, postihnuté alebo inak zdravotne alebo sociálne znevýhodnené deti (Majzlanová, 2022); deti tzv. špeciálnymi výchovnými potrebami,¹ alebo jednoducho len deti (ale to, čo píšeme v tomto článku vo všeobecnosti platí aj pre dospelých) stojaci pred aktuálnou výzvou zvládnuť vo svojom živote inak celkom bežnú a prirodzenú vývinovú úlohu, na ktorú im aktuálne z nejakého dôvodu vlastné sily nestačia, a tak potrebujú pomoc zvonka. Potrebujú pomôcť **sa naučiť**, ako takéto vlastné vývinové úlohy čo najlepšie zvládnuť.

Úlohou liečebného pedagóga počas biblioterapie je byť bezpečnou osobou pre zdieľanie obsahu - zážitkov, pocitov, problémov, vŕhadov a iných skúseností, ktoré sa vynárajú pri čítaní alebo rozprávaní príbehov. Byť príkladom vzťahu bezpodmienečného prijatia posilňujúceho to, čo je v osobe dobré, všimajúceho si a osvetľujúceho pozitívne vlastnosti a schopnosti daného človeka. Sprievodcom v prehľbovaní sebarozvoja a sebazoznania dieťaťa, dospievajúceho alebo dospelého. Katalyzátorom/podpornou osobou pri dodatočnom spracovaní obsahov, ktoré zostali nespracované alebo nepovšimnuté. Podporovateľom pozitívneho prerámčovania, sprievodcom terapeutickej zmeny a formulácie nového uhlu pohľadu a perspektívy, sprostredkovateľom nádeje. Rovnako ako aj ako aj ukotvenia novo nadobudnutých poznatkov, skúseností a integrácie kompetencií ďalej do praktického života.

Mitašíková a Farbár (2022) uvádzajú, že bezpodmienečné prijímanie klienta je nosnou terapeutickou stratégiou liečebného pedagóga. Každý človek si zaslúži úctu a rešpekt k spôsobu, ako žije svoj život a čo potrebuje. Klient je zároveň súčasťou širšieho celku, istého systému vzťahov. Ide o užšie a širšie sociálne prostredie, ktoré musí terapeut brať na zreteľ. Úlohou je teda v rámci terapie pracovať nielen so samotným klientom, ale aj s jeho prostredím (rodinou, vzdelávacími inštitúciami, inými podpornými inštitúciami a pod.). Sústreďovať sa na rozvoj plného potenciálu dieťaťa alebo klienta a na hľadanie možností jeho podpory v okolitom prostredí.

Majúc na pamäti všetky vyššie uvedené skutočnosti, **môže liečebný pedagóg v rámci biblioterapie efektívne uplatňovať aj publicistické žánre ako prvok posilňujúci terapeutických proces a výsledky.** Napríklad v už spomínanej podobe posilňovania zdieľania úspechov z naučeného, navracujúcich

¹ Pozn. aut.: V tomto článku používané vo všeobecnom význame zaužívanej terminológie, bez ohľadu na to, či dieťa alebo osoba má alebo nemá status osoby so špeciálnymi výchovnými/vývinovými potrebami oficiálne úradne potvrdený alebo priznaný.

späť radosť a životný optimizmus zo zvládnutých vývinových výziev ako aj ďalších obohacujúcich a potenciálne obohacujúcich a povznášajúcich obsahov objavených vďaka terapii prekračujú rámec terapie jeho presahom do zdieľania vo verejnom priestore.

Naučiť sa podporovať uvedomenie, zdieľanie a „rozmnožovanie“ dobrého, úprimnej radosti z objaveného riešenia a cielené utváranie priestoru pre to, aby sa úspech, radosť a šťastie rozmnožovali, sa ukazuje ako potenciálne užitočné a ozdravné nielen pre jednotlivca alebo skupinu v terapii ako aj v bežnom pedagogickom pôsobení, ale prostredníctvom médií a ich tvorcov potenciálne aj v širšej komunite.

Úlohou liečebného pedagóga, **ktorý je súčasťou podporného tímu školy alebo externe pôsobí samostatne**, je tiež poskytovanie potrebnej podpory pre vznik takejto terapeutickkej zmeny, informácií vrátane potrebného vzdelávania, rád, odporúčaní a sprevádzania počas implementácie takejto terapeutickkej zmeny do praxe, prípadne v spolupráci s ďalšími odbornými zamestnancami školy, nielen konkrétnym deťom, žiakom a študentom školy a ich rodičom, ale aj **pedagógom** tejto školy. Učítelia a ďalší pedagogickí a nepedagogickí odborní pracovníci školy môžu v tomto jeho poslaní účinne spolupôsobiť napríklad prostredníctvom vhodne vedenej mediálnej výchovy a ďalších aktivít napomáhajúcim deťom v lepšej orientácii v súčasnom svete a predkladaných informáciách.

Bibliografia

- Adamcová, Ivana a kol. (n. d.) *Štátny vzdelávací program Mediálna výchova, prierezová téma, Príloha ISCED 2*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, n. d., 24 s. Dostupné na: https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/medialna_isced2.pdf [cit. 2023-03-31].
- Bettelheim, Bruno. (1975). *Za tajemstvím pohádek*. (Preložila Lucie Lucká 2000, 2017). 2. upravené vyd. Praha: Portál, 2017. 392 s. ISBN 978-80-262-1172-3.
- Depression in adults: threatment and management*. NICE guideline from June 29, 2022. [online] London: National Institute for Health and Care Excellence, 113 p. ISBN 978-1-4731-4622-8. Dostupné na: <https://www.nice.org.uk/guidance/ng222> [cit. 2023-03-31].
- Franz, Anna-Marie. (1986). *Psychologický výklad pohádek*. (Preložili Kristina a Jan Černí 1998, 2011). 4. vyd. Praha: Portál, 2015. 184 s. ISBN 978-80-262-0863-1.
- Epstein, Sandra. (2006). *Ztracený klíč k evoluci jak spoluutvářet život*. (Preložila Lenka Siwková 2019). 1. vyd. Praha: Floara Emotion, 2019. 358 s. ISBN 978-80-905774-2-8.

- Epstein, Sandra. (2021). *Tradicie domorodých obyvatel'ov Atlantského pralesa*. In *Semináre Coaching Dance. Séria ekologicky zameraných sebarozvojových seminárov*. Bratislava: DIF, spol. s r. o. (Nepublikované poznámky zo seminárov, archív autorky článku).
- Hartl, Pavel. (1981). *Mají knihy léčebný účinek?* In *Děti a my: časopis pro rodiče, učitele a pracovníky pomáhajících profesí*. Praha: Avicenum, ročník 11, č. 3, s. 24-25. ISSN 0323-1879.
- Hornáková, Marta. (2019). *Liečebnopedagogická diagnostika*. 2. dopln. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Katedra liečebnej pedagogiky Pedagogickej fakulty. 2019. 132 s. ISBN 978-80-223-4846-1.
- Kafka, Jozef. (1994). *K základným otázkam vzťahu umeleckej (krásnej) literatúry a psychoterapie*. In *Psychiatria I.*, č. 2, s. 117-118.
- Kašová, Jitka a kol. (2011). *Mediální výchova. Tvořivé náměty pro výuku průřezových témat na 2. stupni ZŠ*. Praha: Nakladatelství Dr. Josef Raabe, spol. s r. o. 98 s. ISBN 978-80-87553-19-0.
- Kesselová, Jana. (n. d.) *Publicistický štýl. Powerpointová prezentácia*. [online] Prešov: Prešovská univerzita, Katedra slovenského jazyka Inštitútu slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masmediálnych štúdií. 24 s. Dostupné na: http://kesselova.unipo.sk/down/20-21Z/stylistika/09_publicisticky_styl.pdf [cit. 2022-08-28].
- Kotrbová, Kvetoslava - Majzlanová, Katarína. (2021). *Terapeutický denník v biblioterapii*. In *Problems of Education in the Fourth Industrial Revolution Era. Collection of Scientific Articles*. European Scientific e-Journal, 02-2021 (008). Ostrava-Hlučín-Bobrovniky: Tuculart Edition, s. 28-51. ISBN 978-80-908088-1-2. Dostupné na: <http://tuculart.eu/ftpgetfile.php?id=174> [cit. 2023-03-31].
- Kotrbová, Kvetoslava. (2022a). *Terapeutické listy v biblioterapii*. In *Problems of Education and Teaching in Era of Digital Society. Collection of Scientific Articles*. European Scientific e-Journal, 1-16. Ostrava: Tuculart Edition, s. 68-82. ISBN 978-80-908353-7-5. Dostupné na: <http://tuculart.eu/ftpgetfile.php?id=276> [cit. 2023-03-31].
- Kotrbová, Kvetoslava. (2022b). *Svojpomocné knihy v biblioterapii*. In *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae Universitas Catholica Ružomberok*, ročník 21, č. 5. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo KU, s. 95-110. ISSN 1336-2232. Dostupné na: <https://doi.org/10.54937/ssf.2022.21.5.95-110> [cit. 2023-03-31].
- Kratochvíl, Stanislav. (2007). *Základy psychoterapie*. 5. aktualizované vyd. Praha: Portál. 384 s. ISBN 978-80-7367-122-0.
- Křivinková, Julie. (1967). *Komu biblioterapie?* In *Čtenář*, ročník 19, č. 12, s. 396-398.
- Křivohlavý, Jaro. (1987). *Biblioterapie*. In *Československá psychologie: časopis pro teorii a praxi*, ročník 31, č. 5, s. 471-477.

- Levine, Peter A. - Fredericková, A. (1997). *Prebúdzanie tigra. Liečenie traumy.* (Preložili Boris Sopko a Slávka Menkynová, 2001) 1. vyd. Humenné: Občianske združenie Pro Familia, 2002. 238 s. ISBN 978-80-967964-3-7.
- Madarasová Gecková, Andrea a kol. (2019). *Sociálne determinanty zdravia školákov. HBSC Slovensko 2017/2018. Národná správa o zdraví a so zdravím súvisiacom správaní 11, 13 a 15-ročných školákov na základe prieskumu uskutočneného v rokoch 2017/2018 v rámci medzinárodného projektu „Health Behaviour in School-aged Children“ HBSC.* [online] Bratislava: Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej republiky. 403 s. ISBN 978-80-7159-242-6 (pdf). Dostupné na: https://hbcslovakia.files.wordpress.com/2019/06/nar-sprava-zdravie-11_lq.pdf [cit. 2023-03-31]
- Majzlanová, Katarína. (2017). *Základy biblioterapie pre knihovníkov.* 1. vyd. Banská Bystrica: Banskobystrický samosprávny kraj, Krajská knižnica Ludovíta Štúra, 2017. 57 s. ISBN 978-80-85136-58-6.
- Mičienka, Marek - Jiráček, Jan a kol. (2007) *Základy mediální výchovy.* 1. vyd. Praha: Portál. 295 s. ISBN 8073673154.
- Mitašíková, Petra - Farbar, Peter. (2022). *Strategies of the therapeutic educator in promoting inclusion in early stimulation.* In *Journal of Exceptional People.* Roč. 11, č. 21 (2022), s. 89-107. Dostupné na: <http://jep.upol.cz/All-Online-Issues.php>
- Pennebaker, James W. (2013). *Writing to Heal. A Guided Journal for Recovering from Trauma & Emotional Upheaval.* Wheat Ridge: Center for Journal Therapy, Inc., 2013. 172 s. ISBN 978-0-578-12942-6.
- Peseschian, Nossrat. (1997). *Příběhy jako klíč k dětské duši.* (Preložila Eva Bosáková, 1998). 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 152 s. ISBN 80-7178-275-0.
- Psychická prvá pomoc, krízová intervencia a manažment stresu po zaťažujúcich situáciách. Kniha textov. Modul 3 – Krízová intervencia.* (2008). Pilotný projekt zavádzania psychickej prvej pomoci a psychotraumatologickej starostlivosti v záchranej zdravotnej službe ITMS kód 131200110464. Bratislava: Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky; Operačné stredisko záchranej zdravotnej služby Slovenskej republiky; Institut für Psychologie, Arbeitsgruppe Notfallpsychologie Universität Innsbruck; Österreichische Roters Kreuz; Transfér Slovensko, spol. s r. o., Centrum vzdelávania manažérov, 2008. (archív autorky článku).
- Rada vlády pre duševné zdravie Slovenskej republiky. Aktuality.* (2022). [online] Bratislava: Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky, 2022. Dostupné na: <https://www.health.gov.sk/?rvdz> [cit. 2023-03-31].
- Rainwater, Janette. (1979). *Vezměte život do vlastních rukou.* (Preložila Alena Hnídková 1993) 1. vyd. Praha: Grada, 1993. 232 s. ISBN 80-7169-026-0.

- Rothschild, Babette. (2000). *Pamäť tela. Psychofyzológia a liečenie trauma*. (Preložil Boris Sopko 2007) 1. vyd. Humenné: Pro Familia, 2007. 218 s. ISBN 978-80-967964-5-8.
- Strculová, Vladimíra a kol. (2011). *Mediální výchova. Praktické náměty pro výuku na I. stupni ZŠ*. Praha: Nakladatelství Dr. Josef Raabe, spol. s. r. o. 92 s. ISBN 978-80-86307-74-9.
- Svoboda, Pavel. (2013). *Biblioterapie*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. 110 s. ISBN 978-80-244-3684-5.
- Špániková, Jana. (2023). *Poznámky z neštruktúrovaného interview s PaedDr. Janou Špánikovou, PhD. realizovaného 12. mája 2023 v nešťátnom zdravotníckom zariadení – ambulancia liečebnej pedagogiky a psychoterapie Tera Viva Bratislava*. (archív autorky).
- Valešová Malecová, Barbara. (2019). *Vývinová biblioterapia ako prostriedok prípravy na vývinové úlohy predškolského veku detí*. In HUDECOVÁ, A., KOVÁČOVÁ, B. *Expresívne terapie vo vedách o človeku 2019*. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo KU, 2019, s. 63-72. ISBN 978-80-561-0701-0.
- Valešová Malecová, Barbara. (2020). *Biblioterapia a dramaterapia ako prostriedky podpory inkluzívneho procesu v prostredí školy*. In PELCOVÁ, N., KVĚTOŇOVÁ, L. *Existence a koexistence ve filosofické, speciálněpedagogické a psychologické reflexi. Inkluzivní škola*. Praha: Univerzita Karlova, 2020, s. 405-424. ISBN 978-80-7603-154-8.
- Vodičková, Barbora - Mitašíková, Petra - Slavičková, Mária. (2023). Supportive Factors in Inclusive Mathematics Education: Mathematics Teachers' Perspective. In *Education Sciences*. Roč. 13, č. 5 (2023), s. [1-25], art. no. 465 [online]. Dostupné na: <https://doi.org/10.3390/educsci13050465>
- Weiss, Simona. (2016). *Nástroje na inšpiratívny prístup k deťom a pokročilé terapeutické nástroje*. In *Séria 4 vikendových workshopov akreditovaných Ministerstvom školstva Slovenskej republiky*. Bratislava: Jounay. (Nepublikované poznámky z workshopov, archív autorky článku).

Príspevok vznikol ako súčasť projektu „Prototyp on-line učebnej pomôcky pre biblioterapiu“ číslo 2022-1-SK01-KA210-VET-000082483 spolufinancovaného z programu Európskej únie Erasmus+, Kľúčová akcia 2 – Spolupráca medzi organizáciami a inštitúciami, KA210 – Malé partnerstvá pre spoluprácu v oblasti vzdelávania a prípravy. Reprezentuje názor autorov a Európska komisia nezodpovedá za akékoľvek použitie informácií v ňom obsiahnutých.

PhDr. Kvetoslava Kotrbová, PhD., MPH

Katedra liečebnej pedagogiky

Univerzita Komenského v Bratislave, Pedagogická fakulta

Šoltésovej 4, 811 08 Bratislava

kotrbova@fedu.uniba.sk